

Ewa Tyran

Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kollątaja w Krakowie

PRZEMIANY NA OBSZARACH WIEJSKICH Z DOMINACJĄ FUNKCJI TURYSTYCZNYCH

TRANSFORMATION OF RURAL AREAS DOMINATED BY TOURISM

Słowa kluczowe: obszary wiejskie, przemiany, turystyka wiejska, agroturystyka

Key words: rural areas, transformation, rural tourism, agritourism

Synopsis. Podjęto próbę określenia jak agroturystyka, ważna zwłaszcza dla gospodarstw o niskich dochodach rolniczych, wpływa na ich działalność w zakresie produkcji roślinnej i zwierzęcej, a także w jakich kierunkach te zmiany następują. Badano gospodarstwa agroturystyczne z powiatu myślenickiego i limanowskiego.

Wstęp

Między turystyką a rolnictwem występują istotne związki, które jak słusznie zauważa Gaworecki [2007], mogą mieć dwojaki charakter. Z jednej strony, w miarę postępu urbanizacji, przestrzennej koncentracji ludności miejskiej i zanieczyszczeń środowiska przyrodniczego recepcyjna funkcja przestrzeni wiejskiej nabiera coraz większego znaczenia. Z drugiej strony, rozwój turystyki wywołuje zmiany w strukturze produkcji rolniczej, zwłaszcza na obszarach położonych w pobliżu miejscowości turystycznych. Jak zauważa Baum i Wielicki [2005] rolnictwo było i pozostaje sektorem szczególnie ważnym dla naszego kraju. Również dziś, po poszerzeniu UE, problemy rolnictwa i jego spodziewany kierunek (czy kierunki) ewolucji powinny być rozważane przy jednoczesnej perspektywicznej analizie zmian strukturalnych i konkurencyjności sektora. Należy przy tym, zdaniem autorów, uwzględnić rozwój technologiczny oraz aspekty makroekonomiczne i socjalne. Według Leopolda [1997] przemiany strukturalne w rolnictwie dotyczą nie tylko samego obszaru gospodarstw rolnych. Obecnie zagadnieniem, któremu poświęca się dużo uwagi, są przemiany stosunków własnościowych i organizacja gospodarstw. Z podstawowymi przemianami strukturalnymi wiąże się zmiany struktury produkcji, jak też dostosowanie technologii produkcji. Autor stwierdza również, że proces przemian strukturalnych wsi powinien prowadzić do wzbogacenia funkcji wsi, spośród których rolnictwo będzie jedną z form działalności miejscowej ludności. Wniosek ten wynika z tego, że zdaniem autora opłacalność jednostkowa wytwarzania produktów rolniczych nie zapewni wystarczających dochodów większości rolniczych rodzin, ze względu na zbyt małą wielkość gospodarstw i małą skalę produkcji. Szansą na znaczy rozwój oraz podniesienie poziomu życia mieszkańców, zarówno wielu gmin, jak również miast, zdaniem Marcza [2009] jest turystyka. Ludzie bowiem coraz częściej na miejsce wypoczynku wybierają tereny poza miastem z dala od zgiełku i hałasu, poszukując tym samym miejsc spokojnych i kontaktu z przyrodą [Miszczak 2009]. Od początku lat dziewięćdziesiątych szansa na poprawę sytuacji ekonomicznej obszarów wiejskich widziana jest w ich wielofunkcyjnym rozwoju. Szczególny nacisk, przynajmniej teoretycznie, kładzie się na turystykę wiejską. Wszelkie inne dziedziny przedsiębiorczości (handel, usługi i produkcja) są hamowane przy lokalnym rynku zbytu – ograniczoną siłą nabywczą mieszkańców wsi. Na tym tle turystyka ma podstawową zaletę – produkt wytwarzany jest na obszarach wiejskich, a jej nabywcami są mieszkańcy aglomeracji miejskich [Tyran 2005, Musiał, Tyran 2007].

Rozwój turystyki na obszarach wiejskich powoduje postęp w hodowli, produkcji rolnej i ogrodniczej. Następuje wzrost popytu na produkty rolne wytworzone we własnym gospodarstwie. Oferowanie turystom zdrowej żywności wymusza produkcję zgodnie z oczekiwaniami rynku. Natomiast w produkcji zwierzęcej wzrosło zainteresowanie hodowlą koni dla celów rekreacyjnych. Odnotowano dodatkowo powrót do hodowli kóz oraz drobnych zwierząt futerkowych i innych zwierząt mogących stanowić atrakcję, zwłaszcza dla dzieci, jak: miniaturowe kozy, owce, drób ozdobny. Szczególny postęp nastąpił w produkcji ogrodniczej, gdyż wiele warzyw i owoców spożywa się na surowo, wykorzystuje w żywieniu turystów, np. w gospodarstwach agroturystycznych.

W województwie małopolskim mamy do czynienia nie tylko z największą ilością gospodarstw agroturystycznych, ale również z najdłuższym, licznym osobodniami, sezonem turystycznym.

Rozwój turystyki wiejskiej, w tym agroturystyki jest widoczny, zarówno w rosnącej liczbie kwatrodawców, jak też w poszerzającym się asortymencie usług i rosnącej ich jakości. Coraz częściej rolnicy odnoszący sukces w działalności agroturystycznej rozszerzają tę strefę swej działalności, ograniczając produkcję rolniczą.

Zaangażowanie w obsługę ruchu turystycznego, a w konsekwencji zmniejszenie bezrobocia, można podzielić na usługi bezpośrednie (wynajmowanie kwater), jak i oddziaływanie pośrednie, w tym: na zwiększenie produkcji surowców roślinnych i zwierzęcych stosowanych w żywieniu turystów lub przez nich kupowane, na przygotowywanie przetworów i półproduktów dla potrzeb turystów, na popyt na usługi budowlano-remontowe w domach i obejściach kwatrodawców i letników lub na zapotrzebowanie na regionalne wyroby rzemieślnicze i rękodzieła artystycznego [Musiał, Tyran 2007].

Zmiany w produkcji roślinnej, to głównie powiększenie powierzchni upraw warzyw i owoców, urozmaicenie ich odmian i postrzeganie nowych możliwości ich wykorzystania. Do takich atrakcji w agroturystyce zalicza się również zwierzęta hodowane w gospodarstwach, zwłaszcza te, z którymi dzieci mogą mieć bezpośredni kontakt. Te specyficzne miniogrody zoologiczne, zwane z angielskiego *petting zoo* (zoo do głaskania), są obecne w wielu gospodarstwach agroturystycznych Europy.

Zwierzęta, z którymi zwłaszcza dzieci mogą zetknąć się w gospodarstwie rolnym, są szczególną atrakcją, zwłaszcza dla rodzin z dziećmi, ale także dorosłych, którzy na co dzień nie mają kontaktu ze zwierzętami. Gospodarstwa agroturystyczne, to najczęściej małe gospodarstwa, które nie prowadzą towarowej produkcji zwierzęcej, albo przynajmniej nie na dużą skalę. Zwierzęta utrzymywane na użytek agroturystów, to takie, które można wykorzystać w żywieniu gości oraz/albo takie, które będą stanowiły ważną część oferty danego gospodarstwa. Konie i kuce mają szczególne znaczenie i zastosowanie w turystyce wiejskiej – jazda konna, powożenie, kuligi, wczasy w siodle, hipoterapia – to coraz popularniejsze formy wykorzystywania tych zwierząt. Kozy, łatwe w utrzymaniu, można wykorzystać do produkcji mleka i serów odsprzedawanych turystom.

Minizoo można urządzić na ogrodzonych wybiegach lub klatkach, umożliwiając turystom przebywanie wśród zwierząt. Zdarza się, że oprócz zwierząt gospodarskich (drób, w tym ozdobny, króliki, świnię małych ras – „wietnamki”, kozy, cielęta, osiołki, konie, koniki polskie, hucufy i kuce), trafiają do gospodarstw dzikie zwierzęta okaleczone i wymagające pomocy, a które wzbogacają kolekcje gospodarstwa. Zwierzęta polecane przez fachowców do gospodarstw agroturystycznych są niekłopotliwe w utrzymaniu, odporne na choroby, łatwo się oswajają, są bezpieczne dla początkujących hodowców i dla turystów. Nie są także wybredne w żywieniu i nie wymagają dużych nakładów finansowych na pomieszczenia i ogrodzenia. Nie podlegają żadnym ustawom i zarządzeniom o ochronie gatunkowej – poza ustawą dotyczącą humanitarnego traktowania.

Z bardziej egzotycznych zwierząt do polskich gospodarstw trafiły: strusie, lamy i jaki. Atrakcję stanowią też mogą hodowle zwierzyny łownej: daniela, jelenia, sarny, muflona i dzika. Na ich utrzymanie wymagane jest jednak zezwolenie Ministerstwa Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa (ustawa z dn. 13.10.1995) [Tyran 2007].

Metodyka badań

Badania dotyczyły zmian wywoływanych na obszarach wiejskich, głównie w gospodarstwach rolnych, przez działalność turystyczną. W okresie od lutego do marca 2010 r. przebadano przy użyciu kwestionariuszy ankiet 97 gospodarstw agroturystycznych w powiatach myślenickim i limanowskim.

Ankiety miały pozwolić głównie na sprawdzenie tendencji w zakresie ewentualnego rozwijania działalności agroturystycznej, ale również oddziaływania tej działalności na produkcję roślinną i zwierzęcą badanych gospodarstw (zarówno ilościowo jak i jakościowo). Ankieta zawierała cztery części: dane osobowe, dane o gospodarstwie, działalność agroturystyczna i zmiany w działalności rolniczej wywołane agroturystyką.

Wyniki badań ankietowych

Powiaty myślenicki i limanowski mają długą tradycję jako miejsca wypoczynku mieszkańców aglomeracji krakowskiej oraz turystów z innych części Polski i świata. Oba powiaty charakteryzują się bardzo rozdrobnionym rolnictwem. Średnia powierzchnia gospodarstwa rolnego w powiecie myślenickim wynosiła 1,82 ha [Powszechny Spis Rolny 2002], a w skład gospodarstwa wchodziło 8-12 pól. W powiecie

limanowskim średnia powierzchnia gospodarstw wynosiła 2,77 ha (średnia dla woj. małopolskiego – 3,71 ha) [Strategia Rozwoju... 2007-2015]. Oba powiaty charakteryzują się również dużym udziałem terenów leśnych (powiat limanowski 32, powiat myślenicki 36%) oraz urozmaiconą rzeźbą terenu, co również sprzyja rozwojowi turystyki. Turystyka zajmuje znaczące miejsce w strategiach rozwoju obu powiatów.

Respondentami w 77,3% były kobiety bezpośrednio zajmujące się działalnością agroturystyczną (przy odpowiedzi na niektóre pytania korzystały z „pomocy” mężów), 22,7% stanowili gospodarze. Wśród osób mieszkających w badanych gospodarstwach, w 41 przypadkach były osoby pracujące poza gospodarstwem lub mające zarejestrowaną działalność gospodarczą.

Średni wiek respondentów wynosił 46 lat. Wszyscy respondenci posiadali gospodarstwa rolne powyżej 1 ha, o różnym udziale gruntów ornych i trwałych użytków zielonych. Większość gospodarstw miała wieloletni staż w działalności agroturystycznej: od 2 do 32 lat (kiedy to jeszcze nie nazywano tej działalności agroturystyką).

Średnia powierzchnia badanych gospodarstw – 2,1 ha, 31% dzierżawiło działki w pobliżu domu, a 27% wydzierżawiała lub udostępniała część swojej ziemi innym gospodarstwom (najczęściej najodleglejsze działki). Żadne gospodarstwo nie deklarowało odłogowania ziemi.

Część ankiety dotycząca zmian w gospodarowaniu produkcją roślinną i zwierzęcą, liczyła 14 pytań. Z analizy odpowiedzi wynika, że zmiany dokonane w zakresie produkcji roślinnej w ostatnich 6 latach (od przystąpienia do Unii Europejskiej) następowały pod wpływem skutków akcesji (dopłaty bezpośrednie) biorąc pod uwagę powierzchnię gruntów. Natomiast działalność agroturystyczna miała większy wpływ na różnorodność produkcji roślinnej, w tym przede wszystkim na powierzchnię i urozmaicenie uprawianych gatunków warzyw. Część gospodarstw (17%) zgłaszała również tworzenie ogrodów ziołowych lub znacznie powiększony obszar uprawy rozmaitych roślin przyprawowych i leczniczych. Uprawę ziół podejmowano w celach gastronomicznych, ale również jako atrakcję turystyczną podpatrzoną u innych gospodarzy – zasłyszana w czasie szkoleń od doradców odr i mediów.

Uprawa większego arealu warzyw i roślin przyprawowych wymaga większego nakładu pracy, w większości jednak badane gospodarstwa nie odczuwały tego jako obciążenie pracą przewyższające ich możliwości. Prace typu pielnie warzyw, zbiorów owoców powierzano również dzieciom.

Gospodarstwa z sukcesem prowadzące działalność agroturystyczną uprawiały również krzewy i drzewa owocowe. Wśród krzewów przeważały: porzeczki czarne i czerwone, maliny, agrest, mniej licznie występowała porzeczka amerykańska i aronia. 76% gospodarstw uprawiało również truskawki z myślą o bezpośrednim spożyciu przez turystów, jak i wykorzystaniu truskawek na przetwory dla turystów. W przypadku większości owoców miękkich, część wykorzystywano na przetwory z myślą o rodzinie i agroturystach. W celu zapewnienia gospodarstwu nowalijek, 21% gospodarstw prowadziło tunele foliowe własnej konstrukcji małe szklarnie i rozsadniki. Gospodynie korzystały również z doradztwa w zakresie uprawy i wykorzystania w żywieniu coraz to nowszych odmian: sałaty, kapusty, selera naciowego i innych warzyw.

Urozmaicony zestaw warzyw i owoców w agroturystycznej kuchni nie powinien oczywiście wypierać produktów i dań tradycyjnych dla danego regionu. Te produkty i dania mogą przede wszystkim stanowić gastronomiczną atrakcję gospodarstwa.

Agroturystyka nie wpływała na produkcję zbóż w gospodarstwach. Z okopowych tylko uprawa ziemniaków w większości gospodarstw (82%) uległa zmianie na tyle, że powiększono nieznacznie powierzchnie upraw i wprowadzono odmiany nadające się do zbioru w zróżnicowanym czasie, tak aby móc je wykorzystać w żywieniu turystów.

Wszystkie badane gospodarstwa miały drób (głównie nioski i kurczęta), a ich liczba wzrosła w gospodarstwach, które przygotowywały posiłki dla turystów lub sprzedawały drób i jajka do samodzielnego przygotowywania posiłków. Nieliczne posiadały kaczki i gęsi (21%). W dwóch hodowane pawie, ale jako drób ozdobny, a także miniaturowe kury i koguty, a nawet gołębie pocztowe (1 gospodarstwo), 24% gospodarstw utrzymywało różne gatunki królików.

Okolo 37% gospodarstw podało, że sezonowo chowa trzodę, głównie na potrzeby własne i turystów. Jeszcze mniej gospodarstw utrzymywało kozy (11 gospodarstw), z przeznaczeniem dla turystów. W dziewięciu gospodarstwach turyści mogli skorzystać z jazdy konnej lub przejażdżki bryczką albo wozem, a 42% wskazywało gospodarstwa w pobliżu których dostępne były konie pod wierzch. Tylko nieznaczna część badanych gospodarstw (zaledwie 7), miało krowy (1-2 sztuki) i wykorzystywało mleko w żywieniu turystów lub sprzedaży.

Badany obszar jest historycznie związany, jak i większość południowej części województwa, z chowem i hodowlą owiec. Wprawdzie liczebność pogłowia owiec spadła dramatycznie w ostatnich dwudziestu latach, to jednak część badanych gospodarstw (36%) deklarowało posiadanie kilku sztuk (średnio 4 sztuki).

Owce w gospodarstwie agroturystycznym mogą być źródłem mleka i jego przetworów oraz mięsa, które można włączyć do jadłospisu dla turystów lub można sprzedawać je turystom do samodzielnego przygotowywania posiłków. W siedemnastu gospodarstwach na życzenie gości odbywa się pieczenie jagniąt i młodych owiec. Wyroby ze skóry i wełny, w tym typowe pamiątki, mogą stanowić dodatkowe źródło dochodów dla gospodarstwa lub okolicznościowych gospodarstw. Owce utrzymywane w gospodarstwie są doskonałymi „kosiarkami”, jednocześnie atrakcją i obiektem fotograficznym turystów. Łagodne z natury, nie wymagają specjalnych warunków i cały sezon letni mogą przebywać na otwartej przestrzeni. Agroturystyka może być okazją do zaprezentowania walorów ekologicznych chowu owiec i prozdrowotnych zalet produktów od nich pochodzących. Może stanowić szansę dla rozwoju polskiego owczarstwa, które obecnie bez wsparcia dotacjami nie mogłoby funkcjonować.

We wszystkich z badanych gospodarstwach nie było takiej liczby i różnorodności zwierząt, aby można je było nazwać wiejskim zoo. Gospodarze zdawali sobie sprawę ze znaczenia zwierząt, jako atrakcji dla turystów, zwłaszcza tych bardzo młodych i wyrażali chęć poszerzenia oferty.

Posumowanie

Wszystkie badane gospodarstwa deklarowały produkcję roślinną, tradycyjną w tym regionie Polski, dość zróżnicowaną i nastawioną głównie na potrzeby własne i w pewnym stopniu – turystów. Bardzo ograniczoną produkcję towarową wskazało tylko 41% gospodarstw. Wszystkie gospodarstwa utrzymywały drób i inne drobne zwierzęta gospodarskie. Ponad jedna trzecia posiadała owce, a tylko 7 gospodarstw – krowy mleczne. Znaczna część gospodarstw, które przygotowywały posiłki przyznawało, że zakupuje część surowców i gotowych produktów od sąsiadów. Mogli dzięki temu zwiększyć asortyment swojskiego jedzenia podawanego gościom. Badanie wskazuje, że do pewnego stopnia wszystkie gospodarstwa dopasowywały swoją produkcję do potrzeb działalności agroturystycznej. W produkcji roślinnej najbardziej było widoczne to w przypadku warzyw, owoców i roślin przyprawowych oraz ziemniaków. W utrzymywaniu zwierząt przekładało się to na ilość drobiu i królików. Najmniej widoczna była tendencja utrzymywanie zwierząt jako czystą atrakcją turystyczną – trudniejszych do wykorzystania, jako surowiec do przygotowywania posiłków.

Literatura

- Baum R., Wielicki W.** 2005: Przewidywane scenariusze rozwoju wielkoobszarowych gospodarstw rolnych. [W:] Rolnictwo a rozwój obszarów wiejskich (red. M. Kłodziński, W. Dzun). IRWiR-PAN, Warszawa, s. 11-23.
- Gaworecki W.** 2007: Turystyka. PWE, Warszawa, s. 7-10.
- Leopold A.** 1997: Rolnictwo w procesie przemian i rozwoju gospodarki. PWN, Warszawa, s. 9-14.
- Marczak M.** 2009: Rola turystyki w rozwoju gospodarczym jednostek samorządowych Pomorza. [W:] Turystyka we współczesnej gospodarce (red. W. Deluga). Wyd. Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, Koszalin, s. 72-79.
- Miszczak K.** 2009: Turystyka szansa rozwoju społeczno-gospodarczego wybranych obszarów województwa lubelskiego. [W:] Turystyka we współczesnej gospodarce (red. W. Peluga). Wyd. Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, Koszalin, s. 63-72.
- Musiał W., Tyran E.** 2007: Turystyka wiejska jako źródło dochodów mieszkańców wsi. [W:] Rola władz samorządowych w rozwoju turystyki wiejskiej w kontekście wykorzystania zasobów ludzkich na przykładzie województwa podkarpackiego (red. S. Makarski). Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów, s. 49-67.
- Powszechni Spis Rolny. 2002: Urząd Statystyczny w Krakowie. [www.stat.gov.pl/urzedy.krak].
- Strategia Rozwoju Powiatu Myślenickiego na lata 2007-2015. [www.myślenicki.pl].
- Tyran E.** 2005: Turystyka a rozwój obszarów wiejskich. Wyd. Stowarzyszenie Twórców Nauki i Kultury „Episteme”. Kraków, *Episteme*, nr 1, s. 7-23.
- Tyran E.** 2007: Owca w turystyce. *Wiadomości Zootechniczne*, nr 4(255), s. 11-14.

Summary

Influence of agriturism on agricultural production of farms was investigated. 96 farm from Myślenice and Limanowa districts were investigated. Main changes to accommodate farms' production to tourism activity include bigger and more diversify production of vegetables and fruit, herbs planting. Concerning animal production, agritourism influenced number and species of raised poultry and rabbits, to much lower extend number of sheep and goats. None of the farms had a set of animal that could be named as "petting zoo".

Adres do korespondencji:

dr inż. Ewa Tyran
Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie
Katedra Zarządzania i Marketingu w Agrobiznesie
al. Mickiewicza 21, 31-120 Kraków
tel. (12) 662 43 71
e-mail: rutyran@cyf-kr.edu.pl